

Dr. Štefan Vevar

LEKTOR – PREVAJALČEV DOBROTNIK
ALI NEBODIGATREBA

STRUKTURA PREDAVANJA

- A) TIPOLOGIJA PREVODOV NA POTI DO UMETNIŠKEGA PREVODA. Apolon in Dioniz (razmerje iz objavljene monografije); ne samo, kaj je dober prevod, tudi, kaj je dober tekst (idealno razmerje obojega);
- B) V KATERO IZMED KATEGORIJ VODI PREVOD LEKTURA;
- C) VPRAŠANJE NORME: v prevodu je vse dovoljeno, če veš, kaj delaš; tudi o znanem razmerju med purizmom in korpusantstvom;
- D) LEKTURA KOT DOBRO DELO;
- E) DIALOG Z LEKTORJEM: obojestransko učenje; pristajanje ali nepristajanje na intervencije;
- F) RAZUMEN ALI PAPEŠKI ODNOS DO PRAVOPISA. FIKSACIJE LEKTORJEV. Odvečne intervencije;
- G) ČESA LEKTOR NE POPRAVLJA, PA BI MORAL/SMEL.

A. Lektorji morajo prepoznati različne vrste prevodov in se smiselno lotiti popravljanja. Misel o razlikovanju med Apolonom in Dionizom (razmerje iz knjige); ne samo, kaj je dober prevod, marveč tudi, kaj je dober tekst (idealno razmerje obojega):

- *Pomembno je vprašanje, v čem je bistvo literarne izreke, ki jo moramo ustvariti v prevodu, iz katerih korenin se ta napaja. V svojem članku MED APOLONOM IN DIONIZOM: Od prevodnega lunaparka do umetniške prevodne arhitekture¹ sem te korenine definiral v apoliničnem in dionizičnem, v ustreznem razmerju med obema principoma. Spoznal sem namreč, da lahko aktualne prevode po nekem globljem uvidu delimo na primarno dionizične in primarno apolinične, ob tem pa kajpak sestavimo celotno paleto kombiniranih modelov prevajanja – z ozirom na temelje, iz katerih izhajajo. Pojma apolinično in dionizično izvirata iz Nietzscheja, ki ju je v Rojstvu tragedije opredelil kot temeljni antagonistični sili, iz katerih izhaja umetniška ustvarjalnost. Brez apoliničnega dionizično ne more poroditi oblike in strukture, potrebne za koherentno umetnino; brez dionizičnega pa apoliničnemu manjka neogibne vitalnosti in strasti. Čeprav sta si principa torej diametralno nasprotna, sta notranje sprepletana.*
- *V našem kontekstu pomeni Apolon posebljenje harmonije, reda, lepote, logične misli. Dioniz je personifikacija kaosa, subverzivne kršitve pravil, spodmikanja pogledov na to, kaj je lepo, posebljenje čutnosti in hedonizma. Naša teza je, da dober prevod temelji na posrečenem spletu obojega. Apolon ne ustvari dobrega prevoda, če mu štren ne meša Dioniz. Dioniz pa se izgubi v morju razbrzdane*

¹

V: Hieronymus, Revija o prevajalstvu 2007/1-2. Str. 89–99.

samovolje, če ga ne brzda Apolon. Zato je dionizično mol sredi dura, je disakord sredi akordov, je iracionalno v racionalnem, je igrivo v serioznem, je iztirjeno v utirjenem itn. [...] Brž ko prevlada apolinično (racionalno), ga spodkoplje dionizično (intuitivni uvid), ki ga spet spodkoplje racionalno. Veriga tega intuitivno potekajočega procesa dinamičnih komplementarnih protislovij dialektično porodi višjo celoto: kakovostno preveden tekst. Ali če abstraktnost ideje konkretiziramo: racionalno ima svojo protiutež v iracionalnem, uravnoteženo v gojenem kaosu, pomenska fideliteta v pomenski svobodi, slogovni red v slogovni subverziji, konvencionalno v izvirnem oziroma inventivnem, ekonomija izraza oziroma gospodarnost v estetskem mašilu, estetika lepega v estetiki grdega, tektonska ritmika v prelomljenem ritmu, seriozno v ludističnem, igrivem; urejena zvočna orkestracija v zvočni orkestraciji urejenega kaosa.

- Mnogi realni prevodi seveda ne premorejo tega skladnega razmerja, temveč se nagibljejo v eno ali drugo smer. So torej bodisi primarno apolinični ali celo radikalno apolinični ali pa primarno dionizični ali celo radikalno dionizični. Na tej podlagi sem v omenjenem članku sestavil **kakovostno tipologijo prevodov** in vpeljal tudi malce drugačno terminologijo. **Apolinični prevod je postal racionalni prevod, radikalno apolinični pa naivno-racionalni; dionizični prevod je intuitivni prevod, radikalno dionizični pa je naivno-intuitivni.**
- Apolinično-dionizični prevod je reflektirano-intuitivni; apolinično-dionizični, oplemeniten z ornamentom, pa je **umetniški prevod.**

– **Razlaga 6 tipov prevoda**

Umetniški prevod:

Reflektirano-inventivni prevod včasih doživi svojo poetično nadgradnjo. Šele s slednjo, s poetiko – z ornamentom, ki mu ga vtisnemo, dobi svojo umetniško avreolo, preide iz območja kvalificirane obrti v umetnost. **In kaj je ornament? Je semantični presežek, ki »se skriva« v drobnih detajlih, ki avtentizirajo, estetizirajo in poetizirajo prevodni slog.** Zgodovinski razvoj ga je prisilil v minimalizacijo, stilizacijo, redukcijo, preproščino in poenostavitev, v tišjo govorico, kot je je bil denimo vaju v dobi baroka, a je vendarle ostal. Ni pa se spremenila njegova vloga v strukturi umetniškega dela. Tu je ornament še vedno dodatek ali presežek, ki nima nobene racionalne, pragmatične ali utilitarne vrednosti. Je tisto iracionalno in včasih težko razpoznavno jedro lepega v umetniškem delu (tudi v literarnem delu kot izvirniku), je tisto presvetljuječe in povzdigujoče v izvirniku, ki denimo v neumetniškem, zgolj reflektirano intuitivnem prevodu ne najde svojega analognega estetskega, v umetniškem prevodu pa zaživi in prevzema. Kako in s čim? Tako da tu sledi zvenu in ritmu in ga mojstrsko poustvari, tam vstavi navidezno mašilo na pravo mesto, tu izpusti kakšen odvečen, že impliciran glagol in podkrepi ritem, tam najde ritmično blagglasje in obrzda prazni tok besed, tu preodene kakšno besedo v novo, zvočnejše oblačilo, tam poudari markantnost sporočila v izbiri asociativne montaže. **Umetniški prevod ne eksplicira, kar je implicirano, ohranja visoko stopnjo osebnosti, značilno za slovensko literarno tradicijo, ne slabi ekspresivnosti originala in ne njegove nazornosti, zajema iz zakladnice slovenskega glagola in ne zamenjuje doživetosti v originalu s prevodno drugotnostjo, ne nadomešča njegove markantnosti z dominantnostjo obrobne. Z glasbo besed ustvarja prepoznaven ritem podobnega v različnem, različnega v podobnem. Zvočna orkestracija jezika, konstituiranje ritma je**

ena od temeljnih značilnosti umetniškega prevoda. Je torej tudi ritem prej omenjeni ornament? Vsekakor, vendar je ornament poleg vsega že omenjenega še marsikaj. Na primer vzorna ekonomija sloga. Kadar je na delu ta, prevajalec arhitekt pri kreaciji prevodne urbane strukture izloča redundantne gradbene primese, ki so posledica nereflektiranega poustvarjanja. Rekonstrukciji originala je pogosto lastna prezapletena in odvečna geometrija, ki spodkopava tako estetsko kot sporočilno raven teksta in povedi. **Ta nesporočilna prenatrpanost sredstev izničuje blažilno protiutež zgovorne praznine. Ali povedano drugače: preveč sredstev zastira sporočilnost in razgrajuje čistost estetske forme.** In vendar ni vsako mašilo redundanca in bistvo redundance tudi ni toliko v odvečnem presežku, kot v prikrivanju in zastiranju bistvenega z nebistvenim. Pri izbiri stavbarskih elementov ne zadošča gola natančna poustvaritev navzočih v originalni arhitekturi. Priporočljivo je, da prevajalec – arhitekt **poseže po tako imenovanih latentnih strukturah**, po tistih sestavinah specifikave novega okolja, ob katerih se je tam sam izoblikoval kot slogovni arhitekt, hkrati pa zanje ni najti indicev v stavbarskem originalu. Če pustimo jezik stavbarstva, s katerim si pomagamo pri razlagi, nekoliko ob strani in se omejimo zgolj na področje literature in prevajanja, lahko zapišemo, da so **latentne strukture tiste leksikalne možnosti ter besedne zveze in idiomi, ki jih izvirnik ne pozna, v ciljnojezični literaturi in njeni tradiciji pa so nekaj primarnega in nepogrešljivega.** Njihova popolna odsotnost v prevodu je prvi indic premalo zrelega prevodnega izdelka. »**So njene oči res postale motne?**« – **Ne, lepše bi povedali, če bi rekli, da so se ji orosile ali skalile.**« **Specifika tujega v umetniškem prevodu ne potlači specifikave domačega, temveč zaživi z njo v simbiozi.** Plečnik ni zgolj vpeljal evropskega neo/klasicizma z blagimi elementi jugendstila v slovensko okolje, temveč ga je umestil v slovensko specifikavo in ga pregnetal z njo. Na tej točki se aspiracije po umetniškem prevodu srečajo še z vprašanjem originalnosti, tiste originalnosti, ki v arhitekturi prevoda nadgrajuje rabo konvencionalizmov. Ko prevajalec arhitekt pregnete tuje s svojim, tujega ne sme razumeti kot epigonstvo opravičujočo absolutnost, svojega pa ne konvencionalno oziroma konvencionalistično. Tisto svoje namreč prilagodi, inventivno modificira, domiselno razvije v novo formo.

- B. Lektorske intervencije vodijo po naravi stvari k racionalnemu prevodu (h korektnemu prevodu brez napak).** Bolj ko je prevod ustvarjalen, večji izziv je tudi za lektorja; bolj ko si prizadeva ujeti vse nianse in barvne odtenke originala, bolj hodi po robu konvencionalnega. Seveda pa mora biti ta hoja suverena. Če prestopa normo zato, ker ga k temu napeljuje struktura originala, gre za neutemeljeno potujevanje. **Lektoriranje je vračanje k Apolonu. Lektor bolj razume Apolona kot Dioniza. Lektor mora zagovarjati normo.**
- C. Norma: v prevodu je vse dovoljeno, če veš, kaj delaš.** Dodajmo tudi misel o znanem razmerju med purizmom in »korporantstvom«. **Primer iz Vrvohodske umetnosti prevajanja:**

1. primer: »Srbohrvaščina« v slovenski preobleki. Kalkiranje. Jeclavščica in »prevajalščica«.

Kontekst: Splošen, nespecifičen.

Izvirnik: /

Nereflektirani prevod: Ni dvomil v njo, obratno, še kako ji je zaupal in ji bil verno vdan. Da je bilo temu res tako, se je izkazalo potem, ko je neumorno okleval, da bi na

kraju le našel hrabrost in ji zaprepaščen priznal, da ji ne zaupa več, da ga je izneverila in mu otežkočila življenje.

Reflektirani prevod: *Ni dvomil o njej, nasprotno, brezmejno ji je zaupal in ji bil zvesto vdan. Da je to res, se je izkazalo pozneje, ko je neutrudno omahoval, preden se je naposled opogumil in ji prepaden priznal, da ji ne zaupa več, da se mu je izneverila in mu otežila življenje.*

Komentar: Oba primera zgoraj enakopravno zasedeta svoje mesto v korpusu besedil. Provizorični prevod zgoraj je »revija« srbohrvatizmov v slovenski preobleki. Je tudi svojevrstna glosa na modno zapisanost vrlih slovenskih jezikoslovcev besedilnim korpusom in »korpusantstvu«. Ti s svojim »**liberalizmom do jezika**«, **liberalizmom, ki ga »blagoslavlja« postmoderna filozofija**, v bistvu podpirajo razvoj jezika v vse bolj rahitični torzo. Vse, kar je onkraj tako razumljenega liberalizma, razumejo kot jezikovno nazadnjaštvo. Da to ni pravi, temveč prej samouničevalni liberalizem, lahko ponazorimo s (pristnim in pozitivnim) liberalizmom Goetheja: »Preklinjam sleherni negativni purizem, da človek ne bi smel uporabiti besede, v katero je drug jezik ujel več ali kaj bolj pretanjenega.«² »Mrtva jezika imenujete jezika Flaka in Pindarja, a samo iz njiju prihaja vse, kar živi v našem!«³ »**Moč tega ali onega jezika ni v tem, da zavrača tuje, temveč v tem, da ga pogoltne vase.**«⁴ Goetheju gre za to, da smo dolžni zajeti iz tujega jezika tisto, česar materni ne premore, ter slednjega s tem obogatiti. A pri primeru zgoraj kajpak ne gre za bogatitev, temveč za siromašenje, za abotno jezikovno jeclavščico po »tujih notah«. Če lahko na eni strani ugotavljamo, da jezikovni purizem zagovarja, a tudi preveličuje zasidrano jezikovno normo, s tem da se pretirano zapira pred novim v jeziku, ki je vendar proces in ne stanje, lahko za liberalizem »korpusantskega« tipa rečemo, da povečuje in malikuje rabo, edina referenca zanj je tezaver, besedni korpus, ki rabo beleži in registrira. V jedru te raznolikosti je tudi njuna skupna črta. Obe naziranji sta v bistvu restriktivni; purizem diskriminira novo v nastajanju, jezikovni liberalizem pa kakovost. Prisega namreč na načelo pogoste rabe, s tem pa rabi pripisuje vlogo, ki se ji ne poda, namreč vlogo posvečevalke norme. Raba pa norme ne posvečuje, temveč jo preizprašuje. Je izziv, ki jo dinamizira in pristavlja vprašaje. **Ali naj raba denimo sprejme novotarije, ki ne nastajajo iz iskateljskega bistrca in odlične imaginacije, temveč iz neznanja in njegovega temelja: mentalnega udobja?** Primer (iz prevoda nekega francoskega romana): *zagledala je svojo obleko viseti*. Najbrž ne. Pa tiste, ki nastajajo iz talenta, iskateljstva in ustvarjalnosti? Najbrž ja. (Primer: odlično narejena beseda *starodobniki za oldtimerje*). **S takim odnosom liberalizem odriva odličnost v jeziku na rob. Med pisci in prevajalci obstajajo kakovostni razredi (slabo pismeni, srednje pismeni, stilisti, odlični stilisti itn.), in ker je slabih več kot dobrih, princip tezavra zavedno ali nezavedno »ustoličuje« jezikovno redukcijo kot naravno stanje, hkrati pa daje »slabo pismenim« alibi za nekakovostno pisanje.** Zakaj bi šli v uk in branje, ko pa se da v tem svetu vendar briljirati tudi z neznanjem. Ta drža je zlasti

² »Ich verfluche allen negativen Purismus, daß man ein Wort nicht brauchen soll, in welchem eine andre Sprache Vieles oder Zarteres gefaßt hat.« Goethe: *Maximen und Reflexionen*. V: Goethe: *Werke*, Digit-A, str. 8185 (prim. z: Goethe, BA, zv. 18, str. 622).

³ »Tote Sprachen nennt ihr die Sprache des Flaccus und Pindar, und von beiden nur kommt, was in der unsrigen lebt!« Goethe: *Xenien und Votivtafeln*. V: Goethe: *Werke*, Digit-A, str. 1754 (prim. s: Schiller-SW, zv. 1, str. 315).

⁴ »Die Gewalt einer Sprache ist nicht, daß sie das Fremde abweist, sondern daß sie es verschlingt.« Goethe: *Maximen und Reflexionen*. V: Goethe: *Werke*, Digit-A, str. 8185 (prim. z: Goethe, BA zv. 18, str. 622).

problematična, kadar se udejanja pri mladi generaciji, saj ji ponuja možnost izvrstne potuše za zidom samovšečnosti in mentalnega udobja, za katerim vsakdo po svoje kleplje svojo jeclavščico, mlad prevajalec pa svojo »prevajalščico«.

2. primer: Uspešno literariziran jezik južnoslovanskih priseljencev v prozi G. Vojnovića

Če gremo dol k našim, to se ga pije u božju mater, samo da se usedeš, že je rakija na mizi in že se pije. A če bi jaz rekel dol, da sem v lajfu potegnil dim trave, pa to bi me zgazili. Striko Dragan bi me držal, Radovan pa tambural, potem bi se pa zamenjala. A da litar rakije zvrnem na eks, potem bi pa bilo: »Tooo, momčino, nek se zna, da si Đorđić! Ožeži!«⁵

Č. LEKTURA KOT DOBRO DELO – HVALEŽNOST LEKTORJU

- sto metrov prej pa se je od nje odcepila gozdna pot ~~v smeri~~ proti Eremitaži.
- Ed je ~~kot~~ edini izrabil opoldanski odmor za to, da se je spustil k vodi.
- Za trenutek so vsi otrpnili ~~s svojimi~~ z noži v zraku in Ed je začutil napetost
- Nekateri ~~od njih~~ so skušali kar z roba naročiti po željah ...
- s kdovekakšnim uspehom (Marta Kocjan Barle)

D. DIALOG Z LEKTORJEM: obojestransko učenje; z dobrim lektorjem soliden prevajalec kaj prediskutira in se iz tega kaj nauči; a učenje teče bržkone tudi v drugo smer;

- Lektorske intervencije na polju razmerja med korektnim in poetično svobodnejšim; **Primer:** dvakrat imamo malce nenavadno rabo glagola **opisati** (kemični je opisal tanko ... in z nožem je opisal velikost: morda bi bilo vsaj v tem drugem primeru primeren glagol nakazal?) **Opisati se mi zdi še kar poetično in naj ostane; v slovarski razlagi je recimo mogoče opisati elipso, krog; premica lahko opiše plašč valja žoga lahko opiše (velik) lok, etc.;**
- **Šklocanje po pisalnem stroju:** Bi zamenjali glagol? **Gre za kanček onomatopoeie (sicer bi lahko uporabil tudi posplošitev »udarjanje«); šklocanje je tudi v SSKJ, ni pa izraza v pravopisu. Naj bo potem: »šklopotanje« (z genitivom): šklopotanje pisalnega stroja;**
- **Govoreča imena so prevedena, druga v izvirni obliki** (128) govoreča/negovoreča imena: Eno izmed **prevodnih načel** je, da se govoreča lastna imena prevajajo, negovoreča pa ne. Načelo ima sicer tudi svojo slabo stran v nedoslednosti, ker pač nekatera lastna imena potem zvenijo slovensko druga pa ne, prva so prevedena posvojitveno, druga pa potujitveno. Prevajanje je pač velika igra dobitkov in izgub in tu sem se odločil z ta način. Med gostišči **Hitthim, Trnovec in Otočanka** prvo, Hitthim nič ne pomeni in ga ni mogoče prevesti (negovoreče ime), Trnovec in Otočanka pa se je dalo prevesti in sem ju tudi prevedel.
- **Načelo teme in reme:** gre tudi za upoštevanje občutka za ritem, stavek; že res da novo načeloma pride na konec, vendar lahko na konec postavimo tudi starejšo

⁵ Goran Vojnović: *Čefurji raus*. Ljubljana: Študentska založba 2008. Tu str. 49.

informracijo. **Primer:** *Prej ga je pogosto obiskovala, bila malodane dnevna gostja, v zadnjem času pa se je le še redko oglasila pri njem.* "Pri njem" po svoje ne bi smel stati na koncu, vendar stoji tam kot nekakšen pristavek glagola.

- Primer zavrnitve popravka: »Jaz sem pa Edgar Bandler,« se je hitro odzval Ed in besede zaklical v hrbet pred seboj stopajočemu ~~muga~~ direktorju ~~ua~~, pri tem pa pospešil ~~svoj~~ korak.

E. RAZUMEN ALI PAPEŠKI ODNOS DO PRAVOPISA. FIKSACIJE LEKTORJEV.

- Primer: Prikazalo se je staro mestno obzidje, obokana vrata in kavarna z imenom *Pri mestnem ključarju*. PRAVILNA JE MNOŽINA Prikazali so se mestno obzidje, obokana vrata in kavarna ... **Naštevalna množinska oblika deluje za moj literarni čut »aliterarno«, šolsko, skoraj pedagoško, in izriva stavek iz literature v sociolekt (recimo) turističnih vodnikov. Ker za vejico sledijo eliptični stavki z znanim, a nezapisanim istim povedkom: prikazalo se je ... prikazala so se ... in prikazala se je ..., lahko povedek uporabimo samo prvič, potem pa je impliciran. Najbrž mislite, da zaradi razlike v številu med istimi povedki to ne gre, in po svoje imate prav; ampak jaz tehtam prevodne izgube in raje sprejemem manjšo pravopisno netočnost in zato večjo literarno moč. Naj torej ostane, kot je.**
- Stavek ki glosira razbijanje prislovov na prafaktorje: izmlada/odmlada, začuda, ponavadi, na kar, nanaglo donedavna, dodobra ... Za čuda ga po navadi že od mlada pa vse do ne davna niso jemali za res ... Začuda ga ponavadi že odmlada pa vse donedavna niso resno jemali ... (ob tem razložiti načelo razumljivosti).

F. ČESA LEKTOR NE POPRAVLJA, PA BI SMEL/MORAL: slogovni popravki

- Pičel, kultiviran nasmešek ji skazi ~~njen~~ obraz ...
- dokler ni ~~postalo vse zelo tiho vse povsem potihnilo~~
- Seveda je ~~bila~~ Sonja- ~~tista, ki je~~ ogovorila Mary.
- ~~Tako brezspolno kot zdaj deluje moja lahkoživka Ester, tako in še bolj spolno je bilo prej njeno prejšnje obnašanje ...~~
- Najsi moja lahkoživka Ester zdaj deluje še tako brezspolno, pa je bilo toliko bolj spolne narave njeno prejšnje obnašanje, njene ljubezenske spletke in zapleti preteklih let.
- Bolj suvereno: Najsi deluje Ester, moja lahkoživka, zdaj še tako brezspolno, pa je bilo ...
- ~~Svoje dlan~~ Položi mi dlan na ~~moje~~ roko in ~~pritiska, jo začne gnesti s prsti~~, kot bi igrala klavir.
- ~~Nočem, da bi pri~~ štiridesetih ~~ne bi rada~~ postala depresivna in se, ~~zato da se bom~~ pri dvainštiridesetih ubila.
- In ~~tukaj pride v igro tu nastopi~~ že omenjeni famozni čarobni napoj.
- Še minute pozneje čutim, kako ~~pogled njene matere mi njena mama s pogledom~~ prebada ~~moj~~ hrbet.
- ~~, z drugimi drugimi~~ je Ester v moji prisotnosti telefonirala in jim postavljala vprašanja,
- Prevajanje glagolov *začeti, postati, narediti/delati, vplivati/povzročiti, imeti* v številnih zvezah.